

Tâbiîn Âlimlerinden Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri

Zeynep POLAT*

“One of Tâbi’in Scholars:
Sâlim b. Abd Allâh and his
Role in Hadîth Science”

Abstract: In this study, the life and position of Sâlim ibn Abd Allâh ibn ‘Umar (d. 106/725), one of the prominent scholars of the Tâbi’in period, in the science of hadîth have been briefly discussed, and attempts have been made to determine the qualities of the Hadîth he narrated from various perspectives and his methods of narrating hadîth. Being the grandson of ‘Umar ibn al-Khattâb and the son of the famous companion Abd Allâh ibn ‘Umar, Sâlim ibn Abd Allâh holds a critical importance, as he lived in a period marked by both political and intellectual differences. As the closest student of his father, he became one of the prominent figures in the science of hadîth, being regarded as the narrator of one of the highest level in terms of the authenticity of hadîth transmission.

Citation: Zeynep POLAT, “Tâbiîn Âlimlerinden Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XXII/1, 2024, 89-109.

Keywords: Sâlim ibn Abd-Allâh, Hadîth, Tâbi’in, Silsilah al-Dhahab, Seven fuqahâ of Medina.

I. Giriş

Hız. Ömer’in (23/644) torunu, Abdullâh b. Ömer’in (74/693) oğlu olan Sâlim b. Abdullâh, tâbiîn döneminin öne çıkan âlimlerindendir.¹ Ailesinden gelen ilmi mirası devralan Sâlim, hadîs ve fıkıh alanlarında temâyüz etmiştir. ‘Sünnet yurdu’ olarak bilinen Medine’de doğmuş ve büyümüş, böylece pek çok sahâbîden hadîs dinleme imkânı bulmuştur. En çok hadîs rivâyet eden (muk-sirûn) sahâbîlerden biri olan babasının en yakın talebesi olmuş, iki yüzü aşkın

* Arş. Gör. Dr. Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, ARDAHAN
zeyneppolat2009@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-2185-852X

Geliş: 15.05. 2024

Yayın: 30.06.2024

¹ Bu makale, Prof. Dr. Aynur URALER danışmanlığında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2022 yılında tamamlanan “Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri” adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

talebe de ondan rivâyet nakletmiştir. Sâlim'den nakledilen tekrarsız 980 civarındaki rivâyet, *Kütüb-i tis'a* başta olmak üzere neredeyse tüm hadis eserlerinde yer almıştır. Hadis ilmindeki otoritesi 'esahhu'l-esânîd', yani en güvenilir isnadlardan biri olarak kabul edilen *Zühri* → *Sâlim* → *İbn Ömer* isnadında yer almasından anlaşılmaktadır.

Hadis ilmindeki konumunun yanı sıra fakih kimliğiyle de öne çıkan Sâlim b. Abdullâh, 'Fukahâ-i seb'a' denilen, Medine'nin yedi büyük fakihinden biri olarak görülmüştür. Mescid-i Nebevî'de oluşturduğu ve hakkında '*döneminin en kalabalık ilim meclisi*' olduğu söylenen ilim halkasında hem hadis nakletmiş hem de fetva vermiştir. İlminin yanı sıra ahlâkı, ibadetlere düşkünlüğü ve sünnete derinden bağlılığı sürekli vurgulanan Sâlim, zühd ve takva sahibi bir kimse olarak da tanınmaktadır.

II. Hayatı

Sâlim b. Abdullâh'ın tam adı *Sâlim b. Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abduluzza b. Riyâh el-Kureşî el-Adevî el-Medenî*'dir.² Kaynaklarda kesin doğum tarihi belirtilmeyen Sâlim b. Abdullâh'ın, Hz. Osman'ın hilâfetine ikinci yarısında (h. 30-35/m. 651-656) Medine'de doğduğu kaydedilmektedir.³ Birkaç künyesi içinde daha çok Ebû Ömer künyesi kullanılmaktadır.⁴ Sâlim'in babası Abdullâh, Hz. Ömer'in oğludur ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in hanımı Hafsa'nın erkek kardeşidir. Sâlim, Abdullâh b. Ömer'in on altı çocuğundan biridir,⁵ Sâlim'in annesinin ise Fars kökenli bir câriye olup, son İran Kısrası III. Yezdicer'din kızı olduğu ve Ömer b. el-Hattâb'ın hilâfeti zamanında İran üzerine yapılan seferlerde Medine'ye getirildiği rivâyet edilmektedir.⁶ Bu hanımın Abdullâh b. Ömer'den, Sâlim, Ubeydullah ve Hamza adında üç oğlu olmuş⁷ ve

² İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, XX, 52; Mizzi, *Tehzib*, X, 145; Zehebî, *Siyer*, IV, 457-8; İbn Hacer, *Tehzib*, III, 435.

³ Zehebî, *Siyer*, IV, 458; Eyyüp Said Kaya, "Sâlim b. Abdullâh b. Ömer", *DİA*, XXXVI, 2009, 47-48.

⁴ Yahyâ b. Maîn, *Târih*, III, 189; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 305; Mizzi, *Tehzib*, X, 145.

⁵ Sâlim b. Abdullâh'ın kardeşlerinin isimleri şöyledir: 1- Ebû Bekr, 2- Ebû Ubeyde, 3- Vâkîd, 4- Abdullâh, 5- Ömer, 6- Hafsa, 7- Sevde (Anneleri Safiyye bint Ebû Ubeyd), 8- Abdurrahman (Annesi Ümmü Alkame), 9- Ubeydullah, 10-Hamza (Anneleri Ümmü Veled), 11- Zeyd, 12- Âişe (Anneleri Ümmü Veled), 13- Bilal (Annesi Ümmü Veled), 14- Ebû Seleme, 15- Kılâbe.

⁶ İlgili rivâyete göre Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İran üzerine düzenlenen fetihler sırasında İran kısrası III. Yezdicer'din üç kızı diğer ganimetlerle birlikte Medine'ye getirilmiştir. Ali b. Ebû Tâlib sultanın kızlarının diğer esirler gibi cariye olarak verilmesinin doğru olmaya çağını söyleyince Yezdicer'din bu üç kızının biri Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'le, diğeri Hz. Ebû Bekr'in oğlu Muhammed'le, sonuncusu da Hz. Ömer'in oğlu Abdullâh'la evlendirilmiştir. Bunlardan da sırasıyla Ali Zeynelâbidin, Kâsım b. Muhammed ve Sâlim b. Abdullâh dünyaya gelmiştir (bkz. Seâlibî, *eş-Şekvâ ve'l-itâb*, 44-45; Zemahşeri, *Rebîu'l-ebrâr*, III, 350-351; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 267; İbn Hacer, *Tehzib*, III, 438).

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 203; Mizzi, *Tehzib*, XIX, 78.

‘Ümmü Sâlim’ diye künyelenmiştir.⁸

Sâlim b. Abdullâh, Ümmü Hakem bint Yezîd b. Abdu Kays’la evlenmiştir.⁹ Bu evliliği dışında başka bir evlilik yaptığı bilinmemektedir.¹⁰ Sâlim’in hac yolculukları esnasında ona eşlik ettiği söylenen¹¹ bu hanım hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Sâlim b. Abdullâh’ın ümmü veled olan iki hanımı daha bulunmaktadır. Sâlim b. Abdullâh’ın bahsi geçen hanımlardan dokuz veya on bir çocuğu vardır.¹² Sâlim b. Abdullâh’ın çocuklarından Ebû Bekr, Cafer ve Ömer’in ondan hadis naklettiklerine dair bilgiler mevcuttur.¹³ Ancak incelemeler sonucunda sadece Ebû Bekr’in babasından naklettiği rivâyetlere ulaşılabilmektedir.

Sâlim b. Abdullâh’ın fizikî ve ahlakî vasıfları hakkında bilgi bulunmakta olup; onun esmer tenli, iri yarı, güçlü kuvvetli ve heybetli bir kimse olduğu rivâyet edilmektedir.¹⁴ Sert görünüşüne rağmen insanlara yumuşak davranan, halîm tabiatlı ve hoşgörülü bir kimse olduğu,¹⁵ ihtiyaç sahibi kimseleri gözetmeyi sevdiği

⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V, 203; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 357.

⁹ Halîfe b. Hayyât bu hanımın ismini ‘Ümmü Hakem bint Yezîd b. Kays’ olarak kaydetmektedir (bkz. Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, I, 455).

¹⁰ Pek çok kaynakta Sâlim’in babasının sağlığı zamanında evlendiği ve düğüne davetli olanlar arasında Ebû Eyyüb el-Ensârî’nin de bulunduğunu ifade eden rivâyetler nakledilmektedir. (İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 561; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, IV, 118.) Ebû Eyyüb’un vefatının 49 ya da 50 (669-670) olduğu bilgisi de dikkate alınrsa (Taberî, *Târih*, V, 232; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, II, 121-122; Mizî, *Tezhîb*, VIII, 70.) Sâlim b. Abdullâh’ın hicri 50 senesinden önce yani 14-20 yaşları arasında evlendiği söylenebilir.

¹¹ İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-tahsil*, IV, 40.

¹² Kaynaklarda, Sâlim b. Abdullâh’ın dokuz ya da on bir çocuğunun bulunduğu kaydedilmektedir: 1- Ömer, 2- Ebû Bekr (Anneleri Ümmü Hakem bint Yezîd b. Abdu Kays’tır) 3- Abdullâh, 4- Âsum, 5- Cafer, 6- Fâtuma, 7- Hafsa (Anneleri ümmü veledir) 8- Abdülaziz, 9- Abde. (Anneleri ümmü veledir) (bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V, 150) 10- Muhammed, 11- Sa’de. İbn Haldûn, *Târih*’inde “Muhammed b. Sâlim b. Abdullâh b. Ömer” şeklinde bir isim vermemekteyse de (bkz. İbn Haldûn, *Târihu İbn Haldûn*, VI, 371) başka hiçbir kaynakta Sâlim b. Abdullâh’ın Muhammed adında bir oğlu olduğu bilgisi bulunmamaktadır. Zemaşşerî de “Sa’de bint Sâlim b. Abdullâh b. Ömer” isminde bir hanımın varlığından söz etmekte ancak kimliğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir (bkz. Zemaşşerî, *Rebiu’l-eberr*, IV, 443). Dolayısıyla Muhammed ve Sa’de’nin annelerinin kim olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V, 372; Mütemmim, 223; Belâzürî, *Ensâb*, X, 456; Ali b. el-Medîni, Sâlim b. Abdullâh’ın hadis rivâyet eden çocukları olarak Ebû Bekr, Umeyr ve Cafer’i zikretmekteyse (Ali b. el-Medîni, *Tesmiyetü men ruviye*, s. 81) de Sâlim’in Umeyr adında bir çocuğu olduğu bilgisi başka hiçbir kaynaktan teyit edilememiştir. Buhârî’nin *Târih*’inde “Abbâd b. Sâlim an Sâlim an ebîhi an Ömer” isnadıyla aktardığı rivâyetteki Abbâd ve İbn Hibbân’ın *es-Sikâ’l*’ında “Sâlim b. Abdullâh’tan rivâyet ederdi” diyerek nisbesini vermediği Abbâd (İbn Hibbân, *es-Sikâ’l*, VII, 159) Sâlim’in oğlu değil Abbâd b. Sâlim et-Tüçibî’dir ve Abbâd b. Sâlim, Sâlim b. Abdullâh’tan nakleden talebeleri arasındadır (bkz. Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VI, 38; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VI, 80; Bekr Kuzudîşli, *Aile İsnadları*, İFAV Yay., İstanbul 2021, s. 434).

¹⁴ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, VII, 470; Zehebî, *Tezhîb*, III, 373; Tezkiretü’l-huffâz, I, 68; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 235.

¹⁵ İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, XX, 65.

bilhassa yetimlere özel önem verip, yetim kalan çocukları kendi evinde yetiştirdiği aktarılmaktadır.¹⁶ Kaynaklar, Sâlim b. Abdullâh'ın kendi işini kendi görüp insanlardan yardım istemeyi sevmeyen bir tabiata sahip olduğunu,¹⁷ özellikle yöneticilerden ve nüfuzlu kişilerden gelen yardım tekliflerini kesinlikle reddettiğini,¹⁸ geçimini sağlamak için ziraat yaparak ziraat arazilerinin bir kısmını da kiraya verdiğini¹⁹ aktarmaktadır. Döneminde zühdün en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen²⁰ Sâlim b. Abdullâh'ın çok ibadet eden takva sahibi bir kişi olduğu bildirilmektedir.²¹ İmam Mâlik bu durumu şöyle ifade etmiştir: *Sâlim b. Abdullâh'ın zamanında, zühd, fazilet ve yaşayışta kendinden önceki sâlihlerle ondan daha çok benzeyen hiç kimse yoktu.*²² Sâlim b. Abdullâh, zühdünün bir yansıması olarak sade yaşamayı tercih edip gösterişten kaçınmış, mütevazı bir hayat sürmüştür.²³

Sâlim b. Abdullâh'ın, Hişâm b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde (h. 105-125/724-743) vefat ettiği ittifakla belirtilmekle birlikte, vefat ettiği yıl ile ilgili olarak farklı tarihler verilmektedir.²⁴ Hişâm b. Abdülmelik'in h. 106 yılında hac yaptığını²⁵ ve dönüşte Sâlim b. Abdullâh'ın cenaze namazını kıldırıldığını bildiren rivâyetler²⁶ dikkate alındığında en doğru bilgi hicrî 106'da (m. 725) Zilhicce ayının sonlarına doğru Medine'de vefat ettiğidir.²⁷ Hz. Osman döneminde doğduğunu ifade eden rivâyetler göz önüne alındığında vefat ettiğinde yaklaşık 71-76 yaşları arasındadır.

Sâlim b. Abdullâh'ın yaşadığı dönemdeki siyâsî ve fikrî durumlar karşısındaki tutumuna da temas etmelidir. Bu suretle büyük bir sahâbî ailesinin ferdi ve tâbiîn döneminin ilim adamının yaklaşımı da ortaya konmuş olacaktır. O, siyâsî

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 153.

¹⁷ Mizzi, *Tehzib*, X, 151; Zehebî, *Siyer*, IV, 459; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 40.

¹⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 235.

¹⁹ Yahyâ b. Maîn, *Târihu İbn Maîn*, IV, 372; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 235.

²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 199; Mizzi, *Tehzib*, X, 153; Kaya, "Sâlim b. Abdullâh b. Ömer", *DİA*, XXXVI, 47-48.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 170; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 234-235; Mizzi, *Tehzib*, X, 153.

²² *Muvatta'*, VI, 50; Fesevî, *el-Ma'rîfe*, I, 556.

²³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 68; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 235; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 40.

²⁴ Taberî Sâlim'in h. 105 senesinin Zilhicce ayında vefat ettiğini söylerken (Taberî, *Târih*, VII, 29); İbn Sa'd, Buhârî, İclî, Belâzürî, İbn Haldûn, Aynî ve İbn Kesir h. 106'da (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 170; Buhari, *et-Târihu'l-kebir*, IV, 115; İclî, *es-Sikât*, 305; Belâzürî, *Ensâb*, VIII, 387; İbn Haldûn, *Târih*, VII, 197; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 175; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 234); Halife b. Hayyât h. 107'de (Halife b. Hayyât, *Târih*, 338; *Tabakât*, I, 427); İbn Asâkir ise h. 108'de (İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XX, 54) vefat ettiğini aktarmaktadır.

²⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 305; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzib*, V, 185; Hişâm b. Abdülmelik'in, babası Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfeti sırasında (h. 65-86 / 685-705) hac yaptığı bildirmekle birlikte (İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 95), kendi hilâfeti süresince (h. 105-125 / 724-743) h. 106 yılından başka bir hac yolculuğu yaptığı ile ilgili bilgi bulunamamıştır.

²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 322; Taberî, *Târih*, VII, 35, 206-207; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 172.

²⁷ Mizzi, *Tehzib*, X, 154; İbn Hacer, *Tehzib*, III, 438.

istikrarsızlıkların ve fikir ayrılıklarının başlamasına yakın bir zamanda (30-35/651-656) dünyaya gelmiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilâfetleri süreci Sâlim b. Abdullâh'ın çocukluk dönemine tekabül ederken, ömrünün büyük kısmı Emevî Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda geçmiştir. Dolayısıyla toplumu derinden etkileyen Hz. Ali-Hz. Muâviye anlaşmazlığı, Kerbelâ vakası (61/680), Harre vakası (63/683), Muhtâr es-Sekafi isyanı (67/687) ve Abdullâh b. ez-Zübeyr'in öldürülmesi (73/692) gibi pek çok önemli olaya şahit olmuştur. Sâlim b. Abdullâh, İslâm tarihinin siyasi ve sosyal yönden belki de en karışık olan bu döneminde, bahsi geçen gelişmelerin yakından takip edildiği bir şehir olan Medine'de ömrünü geçirmiştir.

Dönemin siyasi mücadelelerinden uzak durmaya çalıştığı anlaşılan Sâlim b. Abdullâh, Emevî yönetimine karşı temkinli bir tavır göstermiş, akrabası olan Ömer b. Abdülazîz dışındaki halifelerle samimî ilişkiler geliştirmese de karışıklık çıkarmamak adına onlara biat etmiştir. Halifelere biat etmek için babası ve kendi adına birkaç kez Şam'a gitmiş,²⁸ Medine'ye görevlendirilen vâlilerle de iyi ilişkiler içinde olmuştur.²⁹ Sâlim b. Abdullâh, bu temkinli tavrını dönemin itikâdî meselelerinde de göstermiştir. Zira onun hayatta olduğu zaman dilimi, Müslümanlar açısından siyasi pek çok gelişmenin yaşandığı yıllar olmasının yanı sıra, Hâricilik, Şîa, Mürcie, Kaderiyye gibi dinî-siyasî mezheplerin de ortaya çıkmaya başladığı yıllar olarak bilinmektedir. Dönemin bu fikrî durumunun sonucu olarak, içlerinde Sâlim b. Abdullâh'ın da bulunduğu Medine fukahâsına Şîa ve Kaderiyye gibi fırkalarla ilgili sorular yöneltildiği görülmektedir.³⁰ Sâlim b. Abdullâh ise dönemde ortaya çıkan bid'at görüşleri kabullenmeyerek bilhassa Kaderî görüşlere sahip olanları eleştirmiştir.³¹ Yine de döneminde öne çıkan itikâdî konularda fazla konuşmayı sevmediği, bu konularda kendisine soru yöneltilirse hadîslerle ya da babası İbn Ömer'den öğrendiklerini naklederek cevap vermiştir.³² Aslında o, babası Abdullâh b. Ömer'in fitne zamanlarındaki tutumunu örnek almıştır.³³

III. İlmî Yönü

Sâlim b. Abdullâh, sikâ, me'mûn, kesîru'l-hadis, fakih, imâmu'l-Medine,

²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, VII, 23; Zehebî, *Siyer*, IV, 465.

²⁹ bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 121; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-zamân*, IX, 44.

³⁰ Örnek olarak Ömer b. Abdülazîz'in Kaderiyye hakkındaki görüşleri için bkz. İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 88; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXI, 418; Saïd b. el-Müseyyeb'in Kaderiyye ile ilgili sözleri için bkz. Dülâbî, *el-Künâ*, II, 761; Kâsım b. Muhammed'in de tıpkı Sâlim gibi Kaderîleri eleştirdiği ile ilgili olarak bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 143; Zehebî, *Siyer*, V, 59.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 143, 153; Lâlekâî, *Şerhu Usûli'l-İtikâd*, IV, 713; Zehebî, *Siyer*, V, 59.

³² Örnek için bkz. Lâlekâî, *Şerhu Usûli'l-İtikâd*, III, 580; Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, I, 262.

³³ bkz. Aynur Uraler, *Abdullâh b. Ömer ve Sünnet Hassasiyeti*, İFAV Yay., İstanbul 2019, s. 108-130.

tâbiinin hâfızlarından biri olarak nitelenmiştir.³⁴

A. Hocaları

Sâlim b. Abdullâh'ın hadis aldığı kişilerin isimleri en geniş şekilde Mizzi'nin *Tehzîbü'l-Kemâl* adlı eserinde bulunmaktadır. Orada, Sâlim b. Abdullâh'ın sahabi ve tâbiilerden toplam on dokuz hocası bulunmaktadır.³⁵ Bu kimselerden ayrı olarak, Sâlim b. Abdullâh'ın kendilerinden rivâyette bulunduğu yirmi altı kişi daha tarafımızca tespit edilmiştir.³⁶ Böylece kırk beş kişiden hadis naklettiği belirtilmektedir. Ancak Ma'kil b. Sinan ve Hârice b. Zeyd b. Sâbit'in isimleri Sâlim b. Abdullâh'ın hocaları arasında mevcut olmasına rağmen onlardan rivâyeti bulunamamıştır. Yine kendilerinden rivâyet naklettiği on iki kişi³⁷ ile Sâlim b. Abdullâh'ın doğum tarihi itibariyle doğrudan görüşme imkânı bulunmamaktadır. Onun, kendilerinden hadis rivâyet ettiği bu kişiler arasında başka bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.³⁸ Dolayısıyla Sâlim b. Abdullâh'ın doğrudan hadis aldığı otuz bir hocası tespit edilmiştir.

³⁴ bkz. İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, XX, 51; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, IX, 4116; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ* I, 207; Mizzi, *Tehzîb*, VII, 446; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 61.

³⁵ Mizzi, Sâlim b. Abdullâh'ın hocaları olarak şu kişileri zikretmiştir: 1. Râfi' b. Hadîc (v. 73/692), 2. Zeyd b. el-Hattâb (v. 12/633), 3. Saîd b. el-Müseyyeb (v. 94/713), 4. Sefine mevlâ Rasûlillah (v. 80/699), 5. Abdullâh b. Ömer (v. 73/693), 6. Abdullâh b. Muhammed b. Ebû Bekr (v. 63/683), 7. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr (v. 107/725), 8. Ebû Eyyüb el-Ensâri (v. 49/669), 9. Ebû'l-Cerrâh mevlâ Ümmü Habibe (v.?). 10. Ebû Rafî' (v. 40/660), 11. Ebû Lübâbe (v. 35-40?), 12. Ebû Hüreyre (v. 58/678), 13. Safiyye bint Ebû Ubeyd (v.?) ve 14. Hz. Âişe (v. 58/678). Mizzi, bu isimleri zikrettikten sonra Zeyd b. el-Hattâb, Ebû Lübâbe, Hz. Âişe ve Saîd b. el-Müseyyeb'den semânın tartışmalı olduğunu eklemektedir.³⁵

Mizzi, Sâlim b. Abdullâh'ın hocaları arasında zikretmemesine rağmen şu beş kişinin biyografilerinde Sâlim'in kendilerinden hadis aldığını bildirmektedir: 1. Saîd b. el-Âs (v. 59/679), 2. Ma'kil b. Sinan (v. 63/683), 3. Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattâb (v. 71/690), 4. Hafs b. Âsım b. Ömer (v. 90/709?) ve 5. Hârice b. Zeyd b. Sâbit (v. 100/718-19).

³⁶ Bu kişiler vefat tarihlerine göre şöyledir: 1. Hz. Ebû Bekr (v. 13/634), 2. Hz. Ömer (v. 23/644), 3. Abdurrahman b. Avf (v. 32/652), 4. Abdullâh b. Mes'ûd (v. 32/652-53), 5. Ka'b el-Ahbâr (v. 32/652-53), 6. Osman b. Affân (v. 35/656), 7. Ali b. Ebû Tâlib (v. 40/661), 8. Ebû Mûsa el-Eş'arî (v. 42/662-63), 9. Ümmü Habibe (v. 44/664), 10. Hafsa bint Ömer (v. 45/665), 11. Zeyd b. Sâbit (v. 45/665), 12. Sa'd b. Ebû Vakkâs (v. 55/675), 13. Abdullâh b. Âmir (v. 59/679), 14. Muâviye (v. 60/680), 15. Abdullâh b. Abbas (v. 68/687-88), 16. Abdullâh b. ez-Zübeyr (v. 73/692), 17. Eslem (v. 80/699?), 18. Humejd b. Abdurrahman (v. 95/714), 19. Hamza b. Abdullâh (v. 110/728), 20. Nâfir (v. 117/735), 21. Ümmü Velîd (v.?), 22. Südeyse mevlâ Hafsa (v.?). Dört kişinin ise kimlikleri meçhuldür: 23. Ahadü's-sahâbe, 24. Raculun min ensâr, 25. Emetün li benî Adî b. Ka'b, 26. Gayru vâhid.

³⁷ Bu 12 kişinin isimleri vefat tarihlerine göre şöyledir: 1. Zeyd b. el-Hattâb (v. 12/633), 2. Hz. Ebû Bekr (v. 13/634), 3. Hz. Ömer (v. 23/644), 4. Abdurrahman b. Avf (v. 32/652), 5. Abdullâh b. Mes'ûd (v. 32/652-53), 6. Ka'b el-Ahbâr (v. 32/652-53), 7. Osman b. Affân (v. 35/656), 8. Ebû Lübâbe (v. 35-40?), 9. Ali b. Ebû Tâlib (v. 40/661), 10. Ebû Rafî' (v. 40/660), 11. Ebû Mûsa el-Eş'arî (v. 42/662-63), 12. Ümmü Habibe (v. 44/664).

³⁸ Sâlim b. Abdullâh'ın, bu 12 kişiye likâi olduğuna delalet edebilecek herhangi bir rivâyet bulunamamıştır. Bu sebeple likâından emin olunan ve 45/665 tarihinde vefat eden Hafsa bint

Sâlim b. Abdullâh'ın hadis eserlerindeki rivâyetleri tarandığında bu otuz bir hocasından tekrarsız 630 rivâyeti bulunmuştur. Bu sayı tekrarlarıyla birlikte 3238'e ulaşmaktadır. 630 rivâyetin 574'ü babası İbn Ömer'den nakledilmiştir. Babasından sonra en çok hadis aldığı kişi ise sekiz rivâyetle Ebû Hüreyre'dir. Hz. Âişe'den altı; Zeyd b. Sâbit'ten dört; Hafsa bint Ömer, Ebû Eyyüb el-Ensârî ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan üçer; Abdullâh b. Abbas, Kâsım b. Muhammed, Ebû'l-Cerrâh, Hamza b. Abdullâh ve Nâfi'den ikişer hadis nakletmiş, geri kalan on dokuz hocasından ise birer hadis nakletmiştir. Görüldüğü üzere Sâlim b. Abdullâh'ın naklettiği rivâyetlerin yüzde doksanı babası İbn Ömer'den aldığı hadislerdir. Abdullâh b. Ömer'in uzun bir ömür yaşaması ve oğlunu sürekli yanında bulundurmasının sayesinde Sâlim'in ilminin asıl kaynağı babası olmuştur. Bu sebeple, Medîne'de yaşadığı ve birçok sahâbîden hadis nakletme imkânı olduğu halde büyük bir âlim olan babasından hadis nakletmiştir. Bu yönüyle Sâlim b. Abdullâh için ailesinden tevârüs ettiği ilmi aktarmaya çalışan bir râvî demek de mümkündür.

B. Talebeleri

Mizzî, *Tehzîb*'inde Sâlim b. Abdullâh'ın talebeleri olarak elli yedi kişinin ismini vermektedir. Sâlim b. Abdullâh'ın talebeleri arasında zikretmemekle birlikte elli beş kişinin biyografisinde, bu kimselerin ondan hadis aldıklarını söylemektedir. Buna göre Sâlim b. Abdullâh'ın talebe sayısı 112'dir. Tarafımızdan yapılan araştırmalarda seksen dokuz kişinin daha Sâlim b. Abdullâh'tan hadis aldığı görülmüştür, böylece Sâlim'in talebe sayısı 201'e ulaşmıştır. Bu sayıya, çeşitli kaynaklarda Sâlim b. Abdullâh'tan hadis aldığı söylenmesine rağmen, rivâyet kitaplarında Sâlim'den naklettikleri bir hadise ulaşamayan 21 kişi de dâhildir. Sâlim b. Abdullâh'ın râvîleri ile ilgili zikredilmesi gereken hususlardan biri, 201 râvînin elli dokuzunun (yaklaşık %30'u) mevlâ olması, bir diğer husus ise bu râvîler içerisinde Sâlim b. Abdullâh'ın aile üyelerinin oranıdır. 201 râvînin otuz dördü (yaklaşık %17'si) Sâlim'in aile ve akrabalarındandır. Bu da Hz. Ömer ailesinin ilimle meşgul olanlarının sayılarının çokluğunu ve ilmi sonraki nesillere aktarmadaki başarılarını göstermektedir.

Sâlim b. Abdullâh'tan en fazla hadis nakleden ilk üç talebesi (tekrarsız) 292 rivâyetle Zührî (v. 124/742); otuz dokuz rivâyetle Hanzale b. Ebû Süfyân (v. 151/768) ve otuz sekiz rivâyetle Mûsâ b. Ukbe (v. 141/758)'dir. Sâlim'in talebelerinin ondan naklettikleri hadis sayılarında dikkati ilk çeken nokta, ondan hadis nakleden râvîlerin fazlalığına karşın, râvî sayısı ile rivâyet sayıları arasındaki farktır. İlk üç sırada yer alan Zührî, Hanzale b. Ebû Süfyân ve Mûsâ b. Ukbe yoluyla bize ulaşan rivâyetler, Sâlim b. Abdullâh'tan toplam nakledilen rivâyetlerin nerdeyse yarısını (%43'ü) oluştururken, ondan en fazla hadis nakleden ilk on beş

Ömer gibi sahabilerden rivâyetleri mevsûl kabul edilirken; 44/664 tarihinde vefat eden Ümmü Habîbe'den rivâyetleri munkatî kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Polat, *Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri*, İlahiyât Yay., Ankara 2024, s. 70, 221.

râvîden gelenler ise toplam hadislerin yaklaşık %65'ini oluşturmaktadır. Sâlim'in râvîlerinin büyük çoğunluğunun ise (170 kişi-%85'i) ondan on ya da daha az hadis naklettikleri görülmektedir. Bu durum da görünüşte kendisinden hadis nakleden çok sayıda râvî bulunmasına karşın, Sâlim'den bize kadar ulaşan rivâyetlerin büyük çoğunluğunun aslında ilk on beş râvîden geldiğini göstermektedir.

Sâlim b. Abdullâh'ın râvîlerinin cerh-ta'dil açısından durumu ise gayet olumludur. 201 talebenin 103'ü 'sika' olarak nitelendirilirken, bu 103 kişinin otuz üçü aynı zamanda 'fakih' olarak değerlendirilmiştir. Geri kalan talebelerinden yirmi sekizi 'sadûk', altısı ise 'mâkbûl'dür. Yani Sâlim'den hadis nakleden râvîlerin yaklaşık %70'i (137 kişi) münekkid âlimler tarafından ta'dil edilmiştir. Sâlim'in çeşitli sebeplerle cerhedilen râvîleri ise toplam kırk sekiz kişidir (%25'i). Cerh edilen râvîler hakkında on dördü için 'hadis rivâyetinde zayıf', 14'ü 'hata eder/vehimli', ikisi 'tedlîs yapar', ikisi 'teşeyyû ile itham edilmiştir', üçü 'îrsal yapar' denilirken, on üçü hakkında da 'ileri derecede zayıf/münker/metruk' diye vasıflandırılmıştır. Zikri geçen on üç metruk râvînin içerisinde hakkında 'kezzâb' denilen sadece bir râvî bulunmaktadır.

Talebeler bölgelerine göre değerlendirilecek olursa ilk sırayı tabii olarak Medîneli râvîlerin aldığı görülmektedir. Medenî nisbeli talebelerinin sayısı 98; Basralıların sayısı otuz üç; Kûfelilerin on altı; Mekkelilerin on üç; Dımaşkıların sayısı ise dokuzdur. Şam, Yemen, Hicaz, Harran, Yemâme ve Cezîre bölgelerinden ikişer talebesi bulunan Sâlim'in Rakka, Fars, Mısır, Tunus/İfrikiyye ve Merv bölgelerinden birer talebesi bulunmaktadır. Dolayısıyla Sâlim b. Abdullâh'ın, doğuda Horasan'dan, batıda Mısır, güneyde Yemen ve kuzeyde Irak bölgesine kadar geniş bir yelpazede pek çok farklı merkezden gelen ilim taliplerinin bulunduğu görülmektedir.

Sâlim b. Abdullâh'ın talebelerinin vefat tarihleri incelendiğinde ise büyük çoğunluğunun h. 130-150 yılları arasında vefat ettiği görülmektedir.³⁹ Buna göre Sâlim b. Abdullâh, 25-50 yaşları arasında ilmî açıdan en verimli çağındadır. Bununla birlikte h. otuzlu yıllarda doğduğunu bildiğimiz Sâlim'in, h. 170 ve 180'li yıllarda vefat eden talebelerinin bulunması ise hem onun ileri yaşlarına kadar hadis rivâyet etmeye devam ettiğine hem de genç talebelerinin çokluğuna işaret etmektedir. Sâlim b. Abdullâh'ın daha fazla hizmette bulunduğu, etkinliğinin arttığı dönem, babası Abdullâh b. Ömer'in vefatından (v. 73) sonra olmuştur. Zira Abdullâh b. Ömer hayattayken ilim taliplerinin ona müracaat etmesi gayet tabiidir.

C. Esahhu'l-Esânîd'de Yer Alması

Sâlim b. Abdullâh, muhaddisler nazarında esahhu'l-esânîd/en sahih sened-

³⁹ Hicrî 100 tarihinden önce 1 râvî; h. 100-120 yılları arasında 10 râvî; h. 120-130 arasında 19 râvî; h. 130-140 yılları arasında 24 râvî; h. 140-150 yılları arasında 21 râvî; h. 150 tarihinden sonra 23 râvînin vefat ettiği görülmektedir.

lerden birinin râvisi konumundadır. Bu durum, onun rivâyet konusunda ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. İshak b. Râhûte ve Ahmed b. Hanbel'e göre tüm isnadların en sahîh olanı *Zühri an Sâlim an İbn Ömer* senedir.⁴⁰ Hâkim en-Nisâbüri ise sahâbî râvisini esas alarak 'Hz. Ömer'e ulaşan en sahîh isnâd' kaydını koymakta ve Hz. Ömer'in esahhu'l-esânîdi olarak *Zühri an Sâlim an İbn Ömer* senedini göstermektedir.⁴¹ Dolayısıyla *Zühri an Sâlim an İbn Ömer an Ömer an Rasûlillah* ve *Zühri an Sâlim an İbn Ömer an Rasûlillah* senedli merfû rivâyetlerin yanı sıra, aynı senedle İbn Ömer'e ve Hz. Ömer'e ulaşan mevkûf rivâyetler de *esahhu'l-esânîd* olmaktadır.⁴²

Diğer yandan İbn Hacer, Abdullâh b. Ömer'in dört esahhu'l-esânîdinin olduğunu belirtmekte ve senedleri şu sırayla vermektedir; 1. *Mâlik an Nâfi an İbn Ömer*; 2. *Zühri an Sâlim an ebîhi*; 3. *Eyyûb (es-Sahtiyânî) an Nâfi an İbn Ömer*; 4. *Yahyâ b. Saïd el-Kattân an Ubeydullah b. Ömer an Nâfi an İbn Ömer*. İbn Hacer'in bu sıralamayı yaparken *Zühri an Sâlim* isnadından önce *Mâlik an Nâfi* isnadını zikretmiş olmasında, Buhârî başta olmak üzere pek çok muhaddisin en sahîh sened olarak *Mâlik an Nâfi an İbn Ömer* senedini kabul etmeleri etkili olmuştur denilebilir.⁴³ Nitekim *Kütüb-i tis'a* özelinde genel bir tarama yapıldığında *Mâlik an Nâfi an İbn Ömer* senediyle gelen -mükerrerler dâhil- yaklaşık 590 rivâyet bulunmaktadır.⁴⁴ Bu sayı mükerrerler çıkarıldığında 261 olmaktadır.⁴⁵ Yine *Kütüb-i tis'a*'da, *Zühri an Sâlim an İbn Ömer* tarikiyle gelen rivâyet sayısı ise mükerrerleri ile birlikte 668, mükerrerlerinden arındırılmış adedi ise 131'dir.⁴⁶ Bu durum, *Mâlik an Nâfi an İbn Ömer* senedinin de güvenilir bulunmasına rağmen *Zühri an Sâlim an İbn Ömer* senedinin muhaddisler nazarında daha çok şöret bulduğu intibasını vermektedir. Zira görüldüğü gibi *Zühri an Sâlim an İbn Ömer* isnadiyla gelen hadisler sayıca daha az olmasına rağmen, tekrarlarıyla birlikte *Mâlik an Nâfi an İbn Ömer* senedli rivâyetlerin sayısını geçmektedir.⁴⁷

⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XX, 59; İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 15; Mizzi, *Tehzib*, X, 152; Zerkeşi, *en-Nüket*, I, 129; Zehebî, *Siyer*, IV, 462; İbn Hacer, *Silsiletü'z-zeheb*, 8; *Tehzib*, III, 437; En sahîh sened olarak kabul edilen diğer isnadlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *Silsiletü'z-zeheb*, 10-24.

⁴¹ Hâkim, *Ma'rife*, 229. Aynı bilgiyi Zerkeşi, Nevevi ve Tâhir el-Cezâiri de aktarmaktadır. Zerkeşi, *en-Nüket*, I, 154; Nevevi, *et-Takrib*, I, 85; Tâhir el-Cezâiri, *Tevcihu'n-nazar*, I, 422.

⁴² Rifat Fevzi Abdulmuttalib, *Esahhu'l-esânîd*, II, 875.

⁴³ Hâkim, *Ma'rife*, 227; İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 16; Nevevi, *Takrib*, 25; Zerkeşi, *en-Nüket*, I, 140; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 77; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 62.

⁴⁴ Bu sayıya, *el-Mektebetü'ş-Şâmile* adlı program kullanılarak ve sadece *Kütüb-i tis'a* özelinde yapılan tarama sonucu ulaşılmıştır.

⁴⁵ Halis Aydemir, *Rivâyetlerin Olasılığı Teorisi Işığında Nâfi' Mevlâ İbn Ömer*, Emin Yay., Bursa 2018, s. 410.

⁴⁶ Bu sayı, "*Zühri an Sâlim an ebîhi*" senediyle *Kütüb-i tis'a*'da yer alan rivâyetlerin konularının sayısıdır. Yani aynı konuda ancak bazı metin ya da isnad değişikliklerine sahip olan bir rivâyet, *Kütüb-i tis'a*'nın tümünde bulunuyor olsa da tek bir rivâyet olarak sayılmıştır.

⁴⁷ *Zühri* → *Sâlim* → *İbn Ömer* isnadiyla rivâyet edilen hadislerin sayıları, konu dağılımları ve

Senedlerin en sahihi konusunda çeşitli sebeplere dayanarak ihtilaf eden hadisçilerin, *Zühri an Sâlim an İbn Ömer* senedinin sahihliğinde ittifak etmiş olması⁴⁸ hem Sâlim b. Abdullâh'la babası İbn Ömer hem de Zühri ile Sâlim arasındaki kuvvetli ilişkiye olan güvenin bir ispatı niteliğindedir. Muhakkak ki bu durumun arka planında İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den en çok hadis rivâyet eden sahâbilerden biri olması kadar, Sâlim'in babasından aldığı ilmi devam ettirme iştiağı ve Zühri'nin hadis alanındaki otoritesi de önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Sâlim b. Abdullâh'ın, aile ferdi olmasının getirdiği imkân sayesinde sürekli İbn Ömer'in yanında oluşu, onun esahhu'l-esânîd râvisi olarak görülmesinde etkili olmuş olmalıdır. Zira muksirûn sahâbilerden olan Ebû Hüreyre'nin en sahih senedlerinden biri olarak görülen *Zühri an Saîd b. el-Müseyyeb an Ebû Hüreyre* senedinin bir râvisi olan Saîd b. el-Müseyyeb, bilindiği gibi Ebû Hüreyre'nin damadıdır. Yine muksirûndan Hz. Âişe'nin en sahih senedleri olan *Zühri an Urve an Âişe, Hişâm b. Urve an ebîhi an Âişe, Abdurrahman b. Kâsım an ebîhi an Âişe* ve *Ubeydullah b. Ömer an Kâsım an Âişe* senedleri de görüldüğü gibi aile üyelerinden oluşmaktadır.⁴⁹

IV. Rivâyetlerinin Kaynaklara Yansımaları

'*Kesîru'l-hadis*' olarak nitelendirilen,⁵⁰ rivâyetleri nerdeyse tüm hadis eserlerinde yer alan Sâlim b. Abdullâh'ın naklettiği rivâyetlerin sayılarını tespit edebilmek amacıyla hadis rivâyet kitapları olarak bilinen Câmî', Muvatta', Müsned, Musannef, Sünen, Sahîh, Müstedrek, Müstahrec ve Mu'cem türünde otuz beş hadis eserine ek olarak, hadis rivâyet kitabı olmayan, ancak hadisleri isnadlarıyla nakleden Zühd, Âsâr, Emâlî, Fezâil, Sünne, Terğîb vb. türdeki on yedi eser de taranmıştır.⁵¹ Bu eserlerin araştırmaya dâhil edilmesinin en önemli nedeni, tabakât kitaplarında Sâlim b. Abdullâh'ın hocası ve talebesi olarak zikredilmeyen kimseleri tespit etme imkânı bulunmasıdır.

Adı geçen eserlerde, Sâlim b. Abdullâh'ın toplam otuz bir hocasından naklettiği 630 rivâyetin tekrarlarıyla birlikte 3238'e ulaştığı görülmektedir. Bu 630 rivâyete Sâlim b. Abdullâh'ın Hz. Peygamber'den doğrudan naklettiği beş mürsel rivâyet, likâi olmayan on iki râviden naklettiği 38 munkatı' rivâyet ve talebelerinin kendisinden naklettiği 307 maktû rivâyet de dâhil edildiğinde bu sayı 980'e, tekrarlarıyla birlikte 3734'e ulaşmaktadır. Mezkûr rivâyetlerin %78 gibi büyük bir kısmı merfû hadislerdir. Mevkûf rivâyetlerin oranı yaklaşık %10 iken, Sâlim

değerlendirilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Polat, *Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri*, s. 193-197.

⁴⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 261; Ahmed Nâim, *Hadis Usûlü ve İstilahları*, haz. Hasan Karayığit, Düşün Yay., İstanbul 2010, s. 211.

⁴⁹ Rifat Fevzi Abdulmuttalib, *Esahhu'l-esânîd*, I, 35-38.

⁵⁰ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ* I, 207; Mizzî, *Tehzîb*, VII, 446; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 61.

⁵¹ Sâlim'in rivâyetlerinin taranması amacıyla belirlenen eserleri ve sebeplerini görmek için bkz. Polat, *Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri*, s. 61-64.

b. Abdullâh'tan nakledilen maktû rivâyetlerin oranı ise %12'dir. Bu rivâyetler ittisalleri açısından değerlendirildiğinde, %99'unun muttasıl yollarla alındığı, senedinde inkıtâ' bulunan mürsel ve munkatî' rivâyetlerin oranının ise %1 olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen otuz sekiz mürsel ve munkatî' rivâyetin on iki tanesinin muttasıl senedi bulunup, yirmi altısının muttasıl senedine ulaşılammıştır. Bu munkatî' rivâyetlerin muttasıl senedlerinin hadis eserlerinde yer almaktadır. Anlaşıldığına göre Sâlim, babası İbn Ömer'den aldığı hadislerin çok az bir kısmında babasının adını zikretmeden hadîsi nakletmiştir.

Söz konusu rivâyetler konularına göre tasnif edildiğinde ise neredeyse yarıya yakınının (%41'inin) ibadetlerle alakalı olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla muâmelât (%32), ahlâk (%17), fezâil (%4), fiten (%3), ukûbât (%2) ve tefsir (%1) ile ilgili rivâyetler takip etmektedir. İbadet konulu rivâyetlerde özellikle hac ve namaz konularının, muâmelat konulu rivâyetlerde ise nikâh-talâk konularının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Babasından naklettiği mevkûf rivâyetlerin konu dağılımlarının da aynı şekilde olmasına rağmen, dedesinden naklettiklerinin çoğunun vergi ve devlet düzeni gibi sosyal hayatla ilgili rivâyetlerden oluştuğu belirlenmiştir. Sâlim b. Abdullâh'tan aktarılan maktû rivâyetler konularına göre tasnif edildiğinde ise yine ibadet ve muâmelât konularının yoğunlukta olduğu, cezalar, ahlâk ve fiten gibi konularda maktû rivâyetlerin azaldığı görülmektedir.

V. Hadis Rivâyet Yöntemi

Hadis ilmi özelinde tâbiîn döneminin önemli konularından olan, lafız ya da mânâ ile rivâyet meselesi, hadislerde isnadın kullanımı, hadis rivâyeti için özel olarak oluşturulan meclisler, çok hadis nakletmekten kaçınma gibi konularda Sâlim b. Abdullâh'ın genel tavrını görebilmek amacıyla bu konu çeşitli başlıklar altında incelenecektir.

A. İlim Halkası

Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'de kurduğu ilim halkalarının sahâbe ve tâbiîn tarafından devam ettirildiği bilinmektedir. Bilhassa tâbiûn döneminde hadis rivâyeti amacıyla ilim halkası tertip etmek oldukça yaygın bir uygulamadır.⁵² Sâlim b. Abdullâh'ın tek başına bir ders halkası bulunduğu dair bir bilgi mevcut değilse de böyle büyük bir âlimin ders meclisinin olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer yandan mescitte bir ilim halkası bulunan Saïd b. el-Müseyyeb'in vefatından sonra bu halkayı Sâlim b. Abdullâh ile yakın arkadaşı ve aynı zamanda teyzesinin oğlu olan Kâsım b. Muhammed'in birlikte devam ettirdiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu ilim halkasının, Hz. Peygamber'in kabriyle

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Tatlı, *Tâbiûn Döneminde Hadis Rivâyeti*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2021, s. 230- 235; Rıdvan Talha Yücedağ, *2./8. Asır Medine Hadis Halkaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2022, s. 62-185.

minber arasında, yani Ravza-i Mutahhara'da⁵³ veya Hz. Ömer'in namaz dışında işlerle meşgul olanlar için mescitte özel olarak ayırdığı bölüm olan Batha denilen yerde⁵⁴ düzenlendiği ile ilgili bilgiler mevcuttur. O ikisi, yatsı namazından sonra -ya da fecrin doğuşundan sabah namazına kadar-⁵⁵ Mescid-i Nebevî'de toplandığı aktarılan⁵⁶ bu mecliste hadis nakletmenin yanında fetva da vermişlerdir.⁵⁷ Bilhassa hac ve umre görevini edâ etmek için Medine dışından gelenlerin Hz. Peygamber'in mescidine uğramadan dönmedikleri, mescitte ilim halkasını devam ettiren Sâlim ve Kâsım'a çeşitli konularda sorular sorup bilgi aldıkları anlaşılmaktadır. Bu sebeple, fikhî meselelerde sorulan sorulara Sâlim ve Kâsım'ın verdiği cevapları aktaran rivâyetlerin bu halkada sorulan sorular olması kuvvetle muhtemeldir.⁵⁸

Sâlim b. Abdullâh'ın ve Kâsım b. Muhammed'in bu ilim halkasının, döneminin en kalabalık meclisi olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹ Sâlim ve Kâsım'ın bu ders halkasına katılan kişilerin kim olduklarını açıkça belirten ifadeler bulunmasa da kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde bazı isimleri tespit etmek mümkündür. Her ikisinden birlikte nakleden otuz altı talebe bulunmuştur⁶⁰ ve bu kişilerin rivâyetleri çoğunlukla '*an Sâlim ve Kâsım*' denilerek ikisinden birden ortak nakledilmiştir. Yine bu kişiler, Sâlim ve Kâsım'dan ayrı ayrı ya da her ikisini birlikte zikrederek pek çok fikhî içerikli maktû rivâyet nakletmişlerdir. Nitekim Sâlim b. Abdullâh'tan nakledilen 307 maktû rivâyetin 198'i, yani yaklaşık %65'i bu otuz altı ortak râvîden aktarılmaktadır. Bu durum, söz konusu mecliste hadis rivâyeti yanında fikhî meseleler de konuşulduğunu göstermektedir. Ayrıca zikredilen halkaya katılan râvîler içerisinde Zührî, Nâfi', Hanzale b. Ebû Süfyân, Eyyüb es-Sahtiyânî ve Ubeydullah b. Ömer gibi Sâlim b. Abdullâh'tan en çok rivâyet nakleden râvîlerin yanı sıra, Sâlim'den yalnızca bir ya da birkaç hadis nakledenlerin de bulunduğu eklenmelidir. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde her ikisinden rivâyet nakleden ortak talebelerin –en azından büyük çoğunluğunun- bu

⁵³ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, VII, 221.

⁵⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, IV, 16; Hz. Ömer'in mescitte namaz dışındaki işlerle meşgul olan veya gürültü yapanlardan rahatsız olarak mescit içerisinde batha denilen ayrı bir bölüm inşa ettirdiği ve "Kim mescitte konuşmak, şiir okumak veya sesini yükseltmek isterse bu yere çıksın" dediği rivâyet edilmektedir (bkz. Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, III, 304; İbnü'l-A'râbi, *Mu'cem*, I, 352; el-Bâcî, *el-Müntekâ*, I, 312).

⁵⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 211; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil*, XVII, 263.

⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 144.

⁵⁷ bkz. Şirâzî, *et-Tabakâtü'l-fukahâ*, 62; Zehebî, *Tezhib*, III, 228.

⁵⁸ Örnekler için bkz. Ahmed b. Hanbel, IX, 106 (5089); Nesâî, "Kitâbu'l-eymân ve'n-nüzûr", 3; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 121.

⁵⁹ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 837.

⁶⁰ Sâlim b. Abdullâh ve Kâsım b. Muhammed'in ilim halkasına katılmış olması muhtemel ortak öğrencilerinin isimleri için bkz. Polat, *Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri*, s. 244.

ilim halkasında bulunmuş olması imkân dâhilinde görünmektedir.⁶¹

Sâlim b. Abdullâh'ın ve Kâsım b. Muhammed'in bu ortak ilim halkasını hangi tarihlerde oluşturduğu ile alakalı kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, bu meclise katılmış olan kişilerin vefat tarihlerinden⁶² hareketle Sâlim b. Abdullâh 30-50 yaşları arasındayken (hicrî 60 ile 80 yılları arası) meşhur olduğu söylenebilir. Bu durum "Saîd b. el-Müseyyeb'in (v. 94/713) sürdürdüğü bilinen bu halkayı onun vefatından sonra Sâlim ve Kâsım'ın devam ettirdiği" bilgisi ile çelişiyor gibi görünse de Saîd b. el-Müseyyeb hayattayken Sâlim ve Kâsım'ın bir ilim halkası kurarak hadis rivâyet etmeye başlamaları, ancak Saîd'in vefatından sonra insanların bilhassa fetva sormak için Sâlim ve Kâsım'a gelmeleri, bu nedenle Saîd b. el-Müseyyeb'in vefatıyla Sâlim ve Kâsım'ın halkasının daha etkin bir hale gelmesi mümkündür. Bu yılların bir diğer özelliği, Abdullâh b. Ömer'in vefat ettiği yıllara (v. 73/693) tekabül etmesidir. Bu durum, babası İbn Ömer'in vefatıyla Sâlim'in etkinliğinin arttığını ve insanların ilim talep etmek için ona daha fazla başvurmaya başladığını teyit etmektedir.

Kendilerinden sonra bu halkayı kimin devam ettirdiği ile alakalı olarak iki farklı görüş nakledilmektedir. Bazı kaynaklarda, Kâsım b. Muhammed'in oğlu olan ve aynı zamanda Sâlim'den de hadis nakleden Abdurrahman b. Kâsım (v. 126/744) ile Sâlim'in amcasının torunu ve meşhur râvîsi Ubeydullah b. Ömer b. Haf b. Âsım'ın (v. 147/764) bu halkayı devam ettirdiği, hatta onlardan sonra da bu işi İmam Mâlik'in (v. 179/795) üstlendiği aktarılmaktadır.⁶³ Ancak İmam Mâlik'in bizzat kendi ifadesine göre Saîd b. el-Müseyyeb vefat edince fetvaları Kâsım ve Sâlim vermiş, o ikisi vefat edince de fetva verme işi Rebîa b. Ebû Abdurrahman'a (v. 136/753) geçmiştir.⁶⁴

Sâlim b. Abdullâh'ın bu ilim meclisinde nakledilen hadislerin yazıyla kayıt alındığına dair kesin bir bilgi bulunamamışsa da yukarıda ismi geçen talebelerin bazılarının hadisleri yazıyla kaydettiğinin söylenmesi,⁶⁵ bu mecliste nakledilen

⁶¹ Nitekim hem Sâlim'den hem de Kâsım'dan rivâyet nakleden kişilerden olan Hâlid b. Ebû İmran ve Ubeydullah b. Ömer'in "Kâsım ve Sâlim'e sordum/soruldu/o ikisini şöyle derken işittim/şöyle yaparken gördüm" şeklindeki pek çok rivâyeti, yine ortak râvîlerden Yahyâ b. Saîd, Abdullâh b. Avn ve Rebîa b. Ebû Abdurrahman'ın "Kâsım'ın meclisinde bulduklarını" ifade eden rivâyetleri de bu durumun kanıtlar niteliktedir (bkz. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 178; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 218; II, 180, 206; III, 115, 465; IV, 383; V, 413; VI, 471, 472, 532; Tirmizî, "Libâs", 12; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 1124).

⁶² bkz. Polat, *Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri*, 245-246.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 144; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 120; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, VII, 221.

⁶⁴ Ebû Zür'a, *Târih*, 428; Zehebî, *Tezhib*, III, 228.

⁶⁵ İbnü'l-Adîm'in *Buğyetü't-taleb* adlı eserinde Sâlim b. Abdullâh'ın biyografisini verdiği bölümde onun için "Hadisleri yazardı" demesine karşın (bkz. İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, IX, 4122), diğer pek çok kaynakta hadisleri yazan "Sâlim"ın "Sâlim b. Abdullâh b. Ömer" değil, ondan hadis nakleden râvîlerden biri olan "Sâlim b. Ebi'l-Ca'd" olduğu bildirilmektedir (bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 296; İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu'l-kebir*, II, 94; el-Bâcî, *et-Tadil ve't-tecrih*, III, 1122; Zehebî, *Siyer*, V, 109); "Sâlim'in hadisleri yazdığına dair rivâyet" Dârimî'nin

hadislerin yazıya geçirilmiş olmasının da mümkün olduğunu göstermektedir.

B. İhtiyaca Binâen Hadîs Rivâyet Etmesi

Sistemli hadis rivâyetinin henüz başlamadığı tedvin öncesi dönemde, yani hicri ilk asırda hadis rivâyetinin temel özelliği, genellikle gelişen olaylar üzerine ihtiyaç hâsıl oldukça gerçekleşmesiydi. Eksik ya da yanlış nakletme korkusuyla, rivâyet ederken oldukça titiz davranan sahâbenin çoğu, pratik bir ihtiyaç olmadığı zaman hadis rivâyetinden uzak kalmayı tercih edebiliyordu.⁶⁶ Bu dönemde ihtiyaç olmaksızın hadis rivâyet etmeleriyle bilinen Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Enes b. Mâlik gibi sahâbilerin de varlığına karşın, Sâlim b. Abdullâh'ın babası İbn Ömer'in ve dedesi Hz. Ömer'in genellikle ihtiyaç olduğunda hadis naklettiği, aksi takdirde hadis rivâyetinden uzak durdukları bilinmektedir.⁶⁷ Bununla birlikte, İbn Ömer'in en çok hadis rivâyet eden sahâbilerden (muksirûn) olmasının ise "kendisine soru soran ve fetva isteyenlerin çok olmasından dolayı" olduğu söylenmiştir.⁶⁸ Nitekim müşkil bir durum olduğunda İbn Ömer çoğunlukla Hz. Peygamber'in hadisleriyle sorunu çözdüğü ve bu vesileyle hadis nakletmiş olduğu için kendisinden gelen hadislerin sayısı fazlaşmıştır.⁶⁹

Sâlim b. Abdullâh'ın da babasının bu tavrını devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim Sâlim'in rivâyet ettiği hadislerin büyük kısmının kendisine sorulan sorular ya da bir konunun dile getirilmesi üzerine aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun büyük oranda Mescid-i Nebevî'de kurduğu ilim halkasının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Zira fetva sormak ya da herhangi bir mesele hakkında danışmak maksadıyla gelen insanlar Sâlim'e sorular soruyor, o da bu konular hakkında Hz. Peygamber'den ya da sünnet-i mâziyeden bildiklerini aktarıyordu. Böylece tabii olarak soru-cevap yöntemiyle hadis rivâyeti gerçekleşmiş oluyordu. Aslında ihtiyaca binâen hadis rivâyet etme durumunun Sâlim b. Abdullâh'a has bir tutum olmadığı söylenebilir. Zira Sâlim'in yaşadığı tâbiûn döneminde henüz sistematik hadis rivâyeti yaygınlaşmadığı için hadisler çoğunlukla ihtiyaç duyulması halinde yani soru sorulması, fetva verme ya da bir yanlış düzeltme maksadıyla naklediliyordu.⁷⁰

es-Sünen'inde de bulunmakta ancak hangi Sâlim'den bahsedildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır (bkz. Dârimî, Mukaddime, I, 423).

⁶⁶ Sahâbenin, sünneti doğru aktarma mesuliyeti sebebiyle fazla hadis nakletmekten kaçınmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aynur Uraler, *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, İFAV Yay., İstanbul 2016, s. 257-269.

⁶⁷ Bekr Kuzudişli, *Hadis Rivâyetinde Bağlam*, Klasik Yay., İstanbul 2020, s. 44-99; Tâbiûnün önde gelen isimlerinden Mücahid b. Cebr'in (v. 103/721) "İbn Ömer ile Medine'ye kadar beraber gittim, sadece bir hadis dışında Hz. Peygamber'den hadis naklettiğini duymadım." şeklindeki ifadesi de bunun bir göstergesidir (bkz. Ahmed b. Hanbel, VIII, 204 (4599); Buhârî, "İlm", 14).

⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 165.

⁶⁹ İbn Hacer, *en-Nüket alâ Sahîhi'l-Buhârî (et-Tecrid ale't-tenkih)*, II, 118.

⁷⁰ Tatlı, "Tâbiûn Döneminde Hadis Rivâyeti", s. 255-256.

Pek çok rivâyette, Sâlim b. Abdullâh'a sorular yöneltildiği nakledilmektedir. Ondan nakledilen rivâyetlerin bir kısmı soru-cevap yöntemiyle alınmış rivâyetlerden oluşmaktadır. Özellikle fakih kimlikleriyle tanınan râvileri Sâlim b. Abdullâh'ın fikhî görüşlerini (maktû rivâyetleri) fazlaca nakletmişlerdir. Ona sorulan sorular içinde dedesi ve babasının tatbikatları da vardı.⁷¹ Sâlim b. Abdullâh, gördüğü yanlış bir uygulamayı düzeltmek maksadıyla da hadis rivâyet etmiştir.⁷²

C. Lafzen Rivâyete Özen Göstermesi

Bilindiği gibi Abdullâh b. Ömer, Hz. Peygamber'den hadis naklederken lafızları değiştirmeden, Hz. Peygamber'den duyduğu şekilde nakletmeye özen gösteren sahâbilerin başında gelmektedir.⁷³ O, hata etme korkusuyla hadis rivâyet ederken oldukça ihtiyatlı davranır, bir ziyade veya noksanlık olmaması için rivâyetin lafızlarına dikkat etmeyi önemserdi.⁷⁴ Babasından sadece hadisleri değil hadis rivâyet metodunu da öğrenen Sâlim de tıpkı babası gibi rivâyeteki lafızları değiştirmeden, babasından duyduğu gibi aktarmaya gayret etmiştir. Nitekim lafzî mütevatir kabul edilen “*Kim bana bilerek yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın*” hadisinin râvilerinden biri de Sâlim b. Abdullâh'tır.⁷⁵

Sâlim b. Abdullâh'ın, hadislerin lafızlarını değiştirmeye rıza göstermediğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Mesela, Sâlim b. Abdullâh'ın önde gelen râvilerinden Mûsâ b. Ukbe'nin (v. 141/758) aktardığına göre Sâlim, babası aracılığıyla Hz. Peygamber'in “*Kim kibir maksadıyla elbisesini sürüyerek yürürse (من جر ثوبه) Allah kıyamet günü ona bakmaz*” hadisini nakletmişti. Hadisi nakleden Mûsâ, Sâlim b. Abdullâh'a İbn Ömer'in “*kim izârını sürüyerek yürürse/ من جر إزاره*” ibâresini kullanıp kullanmadığını sormuş,⁷⁶ Sâlim de “*ben sadece bunu (ثوبه) kelimesini duydum*” demiştir.⁷⁷ Başka bir olayda Sâlim, babasından Hz. Peygamber'in hac ya da umre dönüşü ettiği duayı aktarmış,⁷⁸ rivâyeti Sâlim'den

⁷¹ Bu konudaki örnekler için bkz. Polat, *Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri*, 245-246.

⁷² Şu olay örneklerden biridir: Bir gün Ali b. Zeyd (v. 131/748) üzerinde ipekten bir elbise olduğu halde Sâlim b. Abdullâh'ın yanına girmişti. Onu bu şekilde gören Sâlim “Bu elbiseyle ne yapıyorsun böyle!” diyerek Hz. Peygamber'in ipek elbise giymeyi nehyettiğini aktarmıştı. Ahmed b. Hanbel, I, 423 (345).

⁷³ İbn Ömer'in lafzen rivâyete verdiği önem hakkında detaylı bilgi için bkz. Uraler, *Abdullâh b. Ömer ve Sünnet Hassasiyeti*, s. 199-201.

⁷⁴ İbn Ömer'in bu tavrı için bkz. Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 171; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 165.

⁷⁵ bkz. Ahmed b. Hanbel, VIII, 364 (4742); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 293.

⁷⁶ Nitekim Sâlim dışındaki bazı râvilerin İbn Ömer'den “من جر إزاره” şeklinde naklettiği görülmektedir. Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, XI, 81; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 165; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 441.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, IX, 254 (5351); Buhârî, “Ashâbu'n-Nebî”, 5.

⁷⁸ Hz. Peygamber'in hac ve umre dönüşü yaptığı ve Sâlim'in babasından naklettiği bu duanın meâlî şöyledir: “*Tek ve ortaksız olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur. Hamd de O'nundur. O, herşey üzerine gücü yetendir. Bizler Allah'a dönecek olanlarız, bizler O'na tevbe edenleriz. Bizler O'na ibâdet edenleriz, ancak Rabb'e secde ve hamd edenleriz. Allah kuluna yardım etmiş, bütün düşman topluluklarını yalnız başına hezimete uğratmıştır.*”

nakleden Sâlih b. Keysân ona: “*Abdullâh b. Ömer (bu duada) inşâallah demedi mi?*” diye sormuş, Sâlim de “*Hayır bunu söylemedi*” diye cevap vermiştir.⁷⁹ Sâlih b. Keysân’ın Sâlim’e “*İbn Ömer inşâallah demedi mi?*” diye sormasının nedeni ise Nâfî’den aktarılan metinde “*Bizler Allah’a dönecek olanlarız*” kısmından sonra İbn Ömer’in “*inşâallah*” dediğinin nakledilmesidir.⁸⁰

Sâlim b. Abdullâh, hatırlamadığı yerlerde yanlış kelime kullanmamak ve rivâyeti değiştirmemek maksadıyla hatırlayamadığını söylemiş, rivâyete ekleme ya da çıkarma yapmak istememiştir. Örneğin dedesi Hz. Ömer’in Yemenlilerle alış-verişi yasaklamasına rağmen bir kişiyi onlardan alışveriş yaparken görmesi üzerine hiddetlendiğini, şu an hatırlayamadığı bir şekilde o kişinin Hz. Ömer’den af dilediğini söylemiştir.⁸¹ Bir keresinde de babasının, kölesini 700 veya 800 dirheme sattığını anlatırken “*sanırım şöyle dedi*” diyerek iyi hatırlayamadığı kısmı belirtmişti.⁸² Pek çok rivâyetinde “*Ben böyle duydum/Benim işittiğim ancak böyledir/İbn Ömer bu kelimeleri Rasûlullah’tan (s.a.v) bu şekilde duymuş*”⁸³ şeklindeki ifadeleri ya da bazı rivâyetlerinin sonunda “*Babamı bu hadisi böyle rivâyet ederken işittim*”⁸⁴ şeklindeki açıklamaları da naklettiği rivâyeti duyduğu gibi aktarmak adına gösterdiği hassasiyete işaret etmektedir. Sâlim b. Abdullâh’ın bazen de işittiği rivâyetlerin yanlış ya da eksik kelimelerini düzelttiği görülmektedir. Örneğin Zührî, *Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm an Nevfel* tarihiyle Hz. Peygamber’den “*Kim namazı terkederse ailesini ve malını kaybetmiş gibidir*” hadisini aktarmış, daha sonra bu hadisi Sâlim b. Abdullâh’a sormuştu. Bunun üzerine Sâlim, bu hadisi babasından “*Kim ikinci namazını terkederse ailesini ve malını kaybetmiş gibidir*” şeklinde duyduğunu söyleyerek düzeltmişti.⁸⁵ Hatta rivâyetin bazı tariklerinde Sâlim’in “*مَنْ تَرَكَ*” kısmını “*مَنْ فَاتَهُ*” şeklinde düzelttiği de görülmektedir.⁸⁶ Bu durum da yine Sâlim’in rivâyetlerin lafızlarına verdiği önemi göstermektedir.

⁷⁹ Buhârî, “Cihâd”, 132; Sâlim’in bizzat kendisinin bu açıklamasına rağmen Humeydî’nin ve Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*lerinde Sâlim b. Abdullâh’tan nakledilen metinde ‘inşallah’ ziyâdesi bulunmaktadır. Humeydî, *el-Müsned*, I, 527; Ahmed b. Hanbel, VIII, 176 (4569).

⁸⁰ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XV, 14; Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, V, 136.

⁸¹ İbn Şebbe, *Târihu’l-Medine*, II, 750.

⁸² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VIII, 163; Sâlim’in bu açıklamasına rağmen rivâyet aynı senedle ancak bu sefer “İbn Ömer’in köleyi 800 dirheme sattığı” şeklinde nakledilmiştir (bkz. *Muvatta’*, “Buyû”, 4; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 338, 365, 430; Beyhakî, *es-Sünen*, V, 536; *Ma’rifetü’s-sünen*, VIII, 132).

⁸³ Örnekler için bkz. Ahmed b. Hanbel, X, 96 (5848), 289 (6140); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 324.

⁸⁴ Örnekler için bkz. Ahmed b. Hanbel, IX, 450 (5630); X, 96 (5848); *Fezâilü’s-sahâbe*, 25; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, IX, 352; Taberânî, *el-Mucemu’l-kebir*, XII, 298.

⁸⁵ Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 346; Beyhakî, *es-Sünen*, I, 653; Şuabü’l-îmân, IV, 329; *Ma’rifetü’s-sünen*, II, 281.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, X, 403 (6324); Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, IX, 335; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XII, 278.

D. Sünnetin Sahâbe Tarafından Uygulanışını Nakle Önem Vermesi

Sâlim b. Abdullâh'ı döneminin diğer râvîlerinden öne çıkaran bir özelliği de Hz. Peygamber'in fiilî sünnetlerini rivâyet ettikten sonra, sahâbenin bu sünnetleri uygulayışını da nakletmeye gayret etmesidir. O, rivâyetlerinin pek çoğunda Hz. Peygamber'in hadisini naklettikten sonra "Ömer b. el-Hattâb/İbn Ömer de böyle yapardı." diyerek dedesinin ve babasının sünneti nasıl tatbik ettiklerini anlatmaktadır. Ayrıca Sâlim b. Abdullâh'ın bu yöntemi, hadislerin teorik boyuttan amelî sahaya aktarılması açısından 'Amel-i Ehl-i Medine' kavramının oluşumundaki önemli rolüne de işaret etmektedir.

Sâlim b. Abdullâh'ın, ibadetlerle alakalı rivâyetleri naklederken bu rivâyet yöntemini sıkça kullandığı görülmektedir.⁸⁷ Sâlim'in, Hz. Peygamber'in sünnetini devam ettirme isteği sadece ahkâm konularıyla sınırlı değildir. Zira günlük hayatla ilgili sünnetleri aktarırken de aynı gayreti sarfettiği görülmektedir.⁸⁸ Sâlim b. Abdullâh, diğer büyük sahâbilerin sünneti nasıl tatbik ettiklerini babasından aktarırken de bu usulü kullanmıştır. Bu noktada özellikle ilk üç halifenin uygulamalarına atıf yaptığı görülmektedir. Bu konudaki en meşhur rivâyet "Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekr'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın cenazenin önünde yürüdüklerini" söyledikten sonra "İbn Ömer'in de böyle yaptığını" aktardığı rivâyettir.⁸⁹ Bu yöntemle o, sünnetin zaman içerisinde nasıl uygulandığını aktarmış olmaktadır.

Sâlim b. Abdullâh'ın bazı öğrencileri de bu metodu takip etmiş, "İbn Ömer şöyle yapardı, Sâlim de aynı şekilde yapardı." diyerek Sâlim'in babasından öğrendiği sünneti aynen tatbik ettiğini ifade etmişlerdir. Meşhur talebelerinden Mûsâ b. Ukbe'nin Sâlim'den aktardığına göre "İbn Ömer yolculuktayken binek üzerinde hayvanın yöneldiği tarafa doğru namaz kılardı ve bunun Hz. Peygamber'in yaptığı bir amel olduğunu söylerdi." Mûsâ'nın rivâyetin sonuna eklediği "Sâlim'i

⁸⁷ Sâlim b. Abdullâh, babası vasıtasıyla Hz. Peygamber'in seferdeyken binek üzerinde namaz kıldığını aktardıktan sonra İbn Ömer'in de böyle yaptığını (Ahmed b. Hanbel, X, 296 (6155); Beyhakî, *es-Sünen*, II, 8), yine babasından, Hz. Peygamber'in cemreyi taşlarken her seferinde yedişer taş kullandığını naklettikten sonra İbn Ömer'in de böyle yaptığını eklemiştir. (Bezzâr, *el-Müsne'd*, XII, 266).

⁸⁸ Örneğin, babası vasıtasıyla Hz. Peygamber'in "Sakin biriniz din kardeşini kaldırıp sonra onun yerine oturmasını" hadisini nakletmiş, hemen peşinden de "İbn Ömer'in kendisi için birisi (yer vermek amacıyla) yerinden kalkarsa oraya oturmadığını" söylemiştir. Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, XI, 23; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 268; Ahmed b. Hanbel, IX, 444 (5625). Yine Hz. Peygamber'in "Müslüman lanet eden değildir" hadisini aktarmış, daha sonra "İbn Ömer'in asla lanet etmediğini" söylemiştir. Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 110; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, VII, 146.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, IX, 9 (4939); X, 229 (6042), 369 (6253-6254); İbn Mâce, "Cenâiz", 16; Bir başka rivâyetinde Sâlim, "Hz. Peygamber'in Mina'da namazları (seferî olarak) ikişer rekât kıldığını" aktarmış, sonrasında "Hz. Ebû Bekr'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın da aynı şekilde ikişer rekât kılmaya devam ettiklerini" nakletmiştir (bkz. Tayâlisî, *el-Müsne'd*, III, 357; Ahmed b. Hanbel, X, 370 (6255). Yine başka bir rivâyetinde "Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekr'in ve Hz. Ömer'in bayram namazlarını hutbeden önce kıldıklarını" söylemiştir. Şâfiî, *el-Müsne'd*, 75; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, V, 82.

de böyle yaparken gördüm”⁹⁰ sözünden, Sâlim’in babasında şahit olduğu bu uygulamayı devam ettirdiği anlaşılmaktadır.⁹¹ Bazen de Sâlim, davranışlarının sebebini soranlara babasından böyle gördüğü için böyle yaptığını açıklardı. Örneğin bir kabir gördüğünde ona selam vermeden geçmeyen Sâlim b. Abdullâh’a neden böyle yaptığı sorulduğunda babasının da böyle yaptığını söylemiştir.⁹² Yine “Hz. Peygamber’in sarığını omuzlarından aşağı sarkıttığı, İbn Ömer ve Sâlim’in de sarıklarını aynı şekilde sardıkları” aktarılmıştır.⁹³

Zikredilen tüm örnekler, İbn Ömer’in Hz. Peygamber’e olan ittibasının, oğlu Sâlim tarafından titizlikle devam ettirildiğini göstermektedir. Babasının Hz. Peygamber’e duyduğu derin muhabbetle, onun yaptığı her fiili âdet-ibadet ayırımına

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, X, 348 (6221).

⁹¹ Bu konuyla alakalı diğer örnekler şöyledir: Sâlim b. Abdullâh’ın kardeşinin torunu olan Ömer b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullâh, “Abdullâh b. Ömer’in seferdeyken tek kametle namaz kıldığını” aktardıktan sonra, “Sâlim b. Abdullâh’ı da aynı şekilde yaparken gördüğünü” haber vermektedir (bkz. İbn Vehb, *Câmi*, 276). Bir diğer örnekte İbn Ebî Şeybe *el-Musannef* adlı eserinin “*secdede ellerin kibleye doğru konulması*” bölümünde önce “Hz. Peygamber’in ve İbn Ömer’in secde ederken ellerini kible yönüne doğru koyduklarını” aktardıktan sonra Sâlim’in de böyle yaptığını söylemiştir (bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 236-237). Ayrıca, İbn Ömer’in namazdayken besmeleyi cehri okuduğunu ve “Hz. Peygamber de böyle okurdu” dediğini (Dârekutnî, *es-Sünen*, II, 70.) nakleden Sâlim’in de “*besmelenin cehri okunması gerektiğini söylediği*” yönünde rivâyetler bulunmaktadır (bkz. Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, II, 232).

⁹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* III, 27. İbn Ömer’in bu uygulamasının Nebvî bir sünnet olduğu açıktır zira Hz. Peygamber’in de böyle yaptığı bilinmektedir (bkz. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 575; Tirmizî, “Cenâiz”, 59). Bu konudaki diğer örnekler şöyledir: Öğrencilerinden Câbir el-Cu’fî (v. 128/ 746), Sâlim b. Abdullâh’ı tekbir alırken, rükûya giderken ve rükûdan başını kaldırdığında olmak üzere ellerini üç kere omuz hizasında kaldırdığı görmüş ve bunu neden yaptığını sormuştu. Sâlim, babasını böyle yaparken gördüğünü ve babasının da Hz. Peygamber’i böyle yaparken gördüğünü söylemişti (bkz. Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, I, 223). Yine Mûsâ b. Ukbê’nin “Sâlim’in bazı yerleri seçip oralarda namaz kıldığını gördüğünü gördüm. Bana babasının da oralarda namaz kıldığını söyledi. İbn Ömer de Hz. Peygamber’i bu yerlerde namaz kılarken görmüş” (Buhârî, “Salât”, 89; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, II, 398) şeklindeki nakli de İbn Ömer’in Hz. Peygamber’den gördüğü uygulamaların Sâlim tarafından fiili bir şekilde devam ettirildiğini göstermektedir.

⁹³ İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 307; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, XII, 37. Bu konuyla alakalı diğer örnekler şöyledir: İbn Ömer, Hz. Peygamber’in sakalını zaferanla boyadığını gördüğü için kendisi de boyamış (bkz. Ebû Dâvud, “Tereccül”, 18; Nesâî, “Zinet”, 66) Sâlim b. Abdullâh da kendi sakalını aynı şekilde boyamıştır (bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V, 150-151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 305). Yine Hz. Peygamber’in öyle yaptığını gördüğü için gömleğinin ön düğmeleri açık bir şekilde namaz kılan İbn Ömer (bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IV, 132) gibi Sâlim de namaz esnasında gömleğinin düğmelerini çözerdi (bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, V, 152; Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VIII, 174). Bir diğer örnekte, İbn Ömer’in gümüş kaplardan içmeyi hoş görmediği aktarılırken talebesi Cerir b. Hazım, Sâlim’in de bundan hoşlanmadığını (bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 105) söylemiştir ki bu uygulamanın kaynağı da aslında Hz. Peygamber’dir (bkz. Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 450 (23464); Buhârî, “Et’ime”, 29).

gitmeden⁹⁴ yerine getirmeye çalıştığını bilen Sâlim b. Abdullâh da babasının fiil-lerine tâbi olarak bu sünnetleri devam ettirmiştir.

E. İsnad Kullanımı

Bilindiği gibi hadislerde isnad kullanımı, tâbiin dönemindeki fırkalaşmaların neticesinde bir önlem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte isnad sormanın o dönemde henüz düzenli ve sistemli bir şekilde uygulanmadığını gösteren örnekler de mevcuttur.⁹⁵ Sâlim b. Abdullâh'ın isnad kullanımını konusundaki tavrına bakıldığında, naklettiği rivâyetlerin isnadlarını bazen zikrettiği, bazen de kimden aldığı söylemeden doğrudan hadis metnini aktardığı görülmektedir. Bu da isnad zikretmeyi mutlak bir zorunluluk olarak görmediğini işaret etmektedir. Onun isnad kullanımını daha iyi anlamak açısından zikredilebilecek pek çok örnek mevcuttur. Örneğin, bir keresinde Sâlim'e kaybolan devenin hükmü sorulmuş, o da Hz. Peygamber'in "*Kaybolan deveden sana ne! Onun bol su alan karnı, sağlam ayakları var. Sahibini buluncaya kadar ağaç yapraklarından yer ve susuzluğunu giderir*"⁹⁶ hadisini zikretmiş, ancak bu sözün Hz. Peygamber'e ait olduğunu söylememiştir.⁹⁷ Talebesi Ubeydullah b. Ebû Ziyâd (v. 150/767), Sâlim'i Mekke'de (ihramlı iken) sivrisineği öldürürken görünce "Sivrisineği öldürüyor musun?" diye sormuş, Sâlim de "Yılanların ve akreplerin öldürülmesinin emredildiğini" söylemiş, ancak bunun kimin emri olduğunu zikretmemiştir.⁹⁸ Oysa bizzat Sâlim bu rivâyeti babası vasıtasıyla Hz. Peygamber'den nakletmiş,⁹⁹ hatta dedesi Hz. Ömer'in de yılanları öldürmeye cevaz verdiğini söylemiştir.¹⁰⁰ Ancak açıktır ki Sâlim bu olayda rivâyetin isnadını ve kaynağını tekrar zikretmeye gerek görmeyip doğrudan hükmü bildirmiştir. Yine kendisine yöneltilen bir soru karşısında "cariyenin iki hayız müddeti kadar iddet beklemesi gerektiği" cevabını vermiş ancak bu fetvasının neye dayandığını söylememiştir.¹⁰¹ Bu konudaki rivâyetlere göz atıldığında ise aslında babasından bu manada bir hadis naklettiği ancak bunu zikretmediği görülmektedir.¹⁰² "Dört eş

⁹⁴ bkz. Uraler, *Sünnete Bağlılık*, 191; İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'in sünnetini birebir uygulamasına örnek olabilecek rivâyetler için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2014, s. 156, 163, 169, 171-173; Uraler, *Abdullâh b. Ömer ve Sünnet Hassasiyeti*, s. 173, 184, 191-195.

⁹⁵ Örnekler için bkz. *Muvatta'*, "Vukûti's- Salât", 1; Buhârî, "Mevâkitü's-salât", 1; Hatîb, *el-Kifâye*, 396.

⁹⁶ Buhârî, "İlm", 28; "Lukata", 2; Müslim, "Lukata", 1; Ebû Dâvud, "Lukata", 1.

⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* IV, 416.

⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* III, 183.

⁹⁹ Müslim, "Selâm", 128.

¹⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* III, 350.

¹⁰¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VII, 222; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 146.

¹⁰² Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 69.

bulunup eşlerinden birini boşayan, sonra da tekrar onunla evlenmek isteyen kişinin durumunu” soran kişiye isim vermeden Osman b. Affân’ın fetvasını,¹⁰³ “bir kadınla zina ettikten sonra onunla evlenen kişinin durumu” sorusuna İbn Mes’ûd’un cevabını¹⁰⁴ örnek göstermesi gibi durumlar da yine Sâlim’in bazı durumlarda isnad kullanmayıp kendilerine yetişemediği kişilerden doğrudan nakil yapmakta bir beis görmediğini işaret etmektedir.

Bu konuda dikkati çeken husus, bu rivâyetlerin hemen hepsinin kendisine sorulan sorular üzerine naklettiği rivâyetler olmasıdır. Nitekim soru-cevap şeklinde olmayan, diğer bir deyişle rivâyet kasdıyla naklettiği hadislerle bakıldığında isnad kullanımını konusunda daha temkinli davrandığı söylenebilir. Buradan hareketle, Sâlim b. Abdullâh’ın isnad kullanma konusundaki tavrını ikiye ayırmak, bilhassa fetva verirken ve kendisine yöneltilen soruları cevaplarırken isnad zikretmeye değil de hükme odaklandığını, hadis naklederken ise isnadlı nakletmeye daha fazla dikkat ettiğini söylemek mümkündür.

VI. Sonuç

Hem siyasi hem ilmî bakımdan pek çok önemli gelişmenin yaşandığı bir dönem olan tâbiin döneminde dünyaya gelen Sâlim b. Abdullâh, bu dönemin öne çıkan isimlerinden biri olmuştur. Kendisinden nakledilen 980 rivâyet tekrarlarıyla birlikte 3734’e ulaşmış, Güçlü hafızası, ince kavrayışı ve ilmî merakı sayesinde hadis ilminde en sahih isnadlardan birinin râvisi olarak kabul edilmiş, *Zühri* → *Sâlim* → *İbn Ömer* isnadıyla rivâyet edilen bu hadisler musannifler nazarında oldukça şöhret bulmuştur. Hadis bilgisinin yanında fakih kimliğine de sık sık vurgu yapılan Sâlim b. Abdullâh, *Fukahâ-i seb’a* denilen, Medine’nin yedi büyük fakihî arasında yer almıştır. Bununla birlikte Mescid-i Nebevî’de kurduğu ilim halkasında pek çok kişiye de hem hadis nakletmiş hem fetva vermiştir. Hadis ve fıkhıdaki yetkinliği üzerinde icma edilen Sâlim b. Abdullâh, ibadetlere düşkünlüğü, zâhidâne yaşayışı, cömertliği ve mütevazı kişiliği ile de dikkat çekmektedir.

Sâlim b. Abdullâh, babasının izinden gitmeye gayret etmiştir. Ondan sadece hadisleri değil, hadis rivâyet metotlarını da öğrenmiş, babası gibi aynı anlama gelse bile hadislerin lafızlarının değiştirilmesine rıza göstermemiştir. Yine babası gibi fazla hadis rivâyet etmekten kaçındığı ve ihtiyaç hâsıl olduğunda hadis rivâyet ettiği görülmektedir. Ancak babasına olduğu gibi Sâlim’e de çok fazla soru sorulması ve oluşturduğu ilim meclisine kendisinden fetva isteyen kişilerin gelmesi, çoğunlukla Hz. Peygamber’in hadisleriyle sorunu çözdüğü ve bu vesileyle hadis naklettiği için kendisinden nakledilen hadislerin fazla olmasına neden olmuştur. Bu durum da sorulan bir soru üzerine cevap vermek, bir konu hakkında fetva vermek veya gördüğü bir yanlışı düzeltmek gibi maksatlarla naklettiği hadislerin fazla olması sonucunu doğurmuştur.

¹⁰³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 216.

¹⁰⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VII, 205; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, IX, 336.

Tâbiîn döneminin, sistemli hadis rivâyetine bir geçiş süreci olduğu dikkate alındığında, Sâlim b. Abdullâh'ın hadis rivâyet metodunun da döneminin bu özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Nitekim rivâyetleri incelendiğinde, döneminin çoğu râvîsi gibi sîga kullanımı ve hadisleri isnadlı rivâyet etme gibi konularda sonraki dönem râvîlerine göre daha mütesahil davrandığı söylenebilir. Ancak burada şu da eklenmelidir ki, rivâyet ettiği hadisleri büyük oranda babasından almış olması, muhtemelen Sâlim'in isnadı bir zorunluluk olarak görmemesine neden olmuştu. Zira Sâlim'in aktardığı munkatî' rivâyetlerin büyük çoğunluğunun muttasıl (çoğunlukla babasından alınmış) tariklerinin de bulunması bu tezi doğrular niteliktedir. Bu da bize, Sâlim'in muttasıl olarak elde ettiği rivâyetlerin isnadlarını zikretmeye bazen gerek görmediğini, bilhassa sorulan bir soruya cevap vermesi gerektiğinde isnadı zikretmeden doğrudan hükmü nakletmekte bir beis görmediğini işaret etmektedir. Ek olarak, rivâyetlerinin pek çoğunda Hz. Peygamber'in hadisini naklettikten sonra başta dedesi Hz. Ömer ve babası İbn Ömer olmak üzere, Hulefâ-i Râşidîn'in ve diğer fakih sahâbîlerin de böyle yaptığı söyleyerek sahâbenin sünneti tatbikâtını anlatan Sâlim bu yönüyle 'Amel-i Ehl-i Medîne' kavramının oluşumunda da önemli bir katkıya sahiptir.

“Tâbiîn Âlimlerinden Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri”

Özet: Bu çalışmada, tâbiîn döneminin öne çıkan âlimlerinden biri olan Sâlim b. Abdullâh b. Ömer'in (v. 106/725) hayatı ve hadis ilmindeki yeri kısaca ele alınmış, rivâyet ettiği hadislerin çeşitli açılardan nitelikleri ve hadis rivâyet metotları araştırılmıştır. Halife Ömer b. el-Hattâb'ın torunu, meşhur sahâbî Abdullâh b. Ömer'in oğlu olması dolayısıyla oldukça büyük bir öne çıkan Sâlim b. Abdullâh, siyasî ve fikrî olarak çalkantılı bir dönemde yaşamıştır. En çok hadis rivâyet eden sahâbîlerden biri olan babasının en yakın talebesi olarak hadis ilminde devrinin en meşhurlarından biri olmuş, hadis rivâyetinde sıhhat bakımından en üst düzeyde görülen isnad zincirlerinden birinin râvîsi olarak görülmüştür.

Atf: Zeynep POLAT, “Tâbiîn Âlimlerinden Sâlim b. Abdullâh ve Hadis İlmindeki Yeri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XXII/1, 2024, 89-109

Anahtar Kelimeler: Sâlim b. Abdullâh, Hadis, Tâbiîn, Silsiletü'z-zeheb, Fukahâ-i seb'a